

Eyeopener

‘Wees toch wijzer.’ Dat is gemakkelijk gezegd, maar maak het maar eens waar! En als je dat graag wilt, hoe doe je dat dan? Hoe kun je wijzer worden of wijzer zijn dan wie of wat? Hoe brengen we dat thema op volwassen wijze aan de man, bij mensen die zichzelf helemaal niet wijs vinden, maar het wel graag zouden zijn? Mensen die de wijsheid als een soort *spielerei* van intellectuelen beschouwen, die niet behoort tot de dagelijkse werkelijkheid. Of mensen die al lange tijd naar wijsheid zoeken, maar permanent vechten tegen het mismaken van hun eigen wijsheid, waardoor ze een lam handje en een waterhoofd hebben opgelopen van het vele willen weten. Nee, het is niet eenvoudig om een simpele eyeopener op papier te krijgen, zodat je losjes met wijsheid kunt omgaan.

We zullen nogal wat barrières moeten nemen, gevestigde gedachten over wijsheid op hun waarde moeten schatten of met alle beperkingen proberen wat velen altijd meegekregen hebben, namelijk dat we eerst de veelkleurige wijsheid van God moeten zoeken. Of deze moeilijke raad: wijs willen zijn in de overtuiging dat je dat niet haalt. En ook deze: erkennen dat veelkleurige wijsheid eerder ruzie oplevert dan *Verständnis*, zoals ze bedoeld is: verschillende vruchten onderscheiden aan dezelfde boom. Wat een nare vloek is dat in het spirituele leven, dat we elkaar de wijsheid niet gunnen, omdat die niet op jouw waarheid – of beter nog – jouw eigen gekoesterde gelijk is gefundeerd. En dan spreken we nog niet eens over die stroeve kerngedachte, dat de ware wijsheid voor ons allen ondoor-

grondelijk is. Waarom zouden we ‘wees toch wijzer’ roepen tegen mensen, die dat echt niet kunnen? Ze zouden niet weten, waar ze die vandaan zouden moeten halen. En van lange gesprekken over de wijsheid worden ze niet veel wijzer.

Maar ligt het allemaal wel zo somber en beperkt? Definiëren we wijsheid dan wel ruim genoeg, zodat mijn wijze opa, uw wijze moeder en de baas op het werk er ook onder vallen? Gewone mensen zonder grote intellectuele bagage, maar wel begiftigd met inzicht, doorzicht en uitzicht – iets anders is wijsheid eigenlijk niet. ‘Aan eenvoudigen geopenbaard’, zegt de Bijbel. Zo bekeken, wordt mijn markt veel groter. Dan horen niet alleen de geormerkte wijzen van deze wereld daarbij, maar ook de wijzen uit de achterstraat, de halve wijzen, de troostende onwijzen en de gelegenhedswijzen. We trekken vanaf nu de cirkels dus zo ruim mogelijk, in de hoop op herkenning en wederzijdse waardering.

Ten slotte nog dit, als een soort van *leitmotiv*: al vele jaren begeleidt mij het beeld, dat Psalm 36 van God en ons te zingen geeft. Misschien zit daarin wel de sleutel tot verantwoord inzicht. Dat zijn de beelden van de lofzangen van Israël, die werken als fonteinen. Zolang de fonteinen het water omhoog stuwen, blijven de ballen erop dansen. God is er, zo lang wij hem omhoog zingen. Ik weet, het is een gevaarlijk en theologisch te bestrijden beeld, maar zo werkt het wel in de praktijk. Miljoenen verlaten de kerken – of liever: miljoenen houden ermee op (systematisch) de lof van God te bezingen. God kan er niet tegen als de kracht niet (meer) van beneden komt. Maar miljoenen zangers komen er, al dan niet in gevestigde geloven, voortdurend bij. Zo blijft het fonteinbestand wel in tact. Geldt dat ook van de wijsheid? Groeit die ook, als zij bezongen of verheven wordt, tot richtsnoer en bladwijzer?

Kennismaking met wijsheid

De eerste docent filosofie, die probeerde de wortels van de wijsbegeerte voor ons als aankomende studenten bloot te leggen, bleek een voortreffelijk rondleider en ‘toelichter’ te zijn. Hij nam ons enthousiast mee door de grote zalen en de kleine kabinetten van dat reusachtige denkmuseum, waarvan de wanden van zolder tot plint waren bedekt met denkmodellen, schema’s, denkportretten en verslagen van hoogvliegers. Het was boeiend. Ik vroeg me daarbij wel dikwijls af: waarom moet ik dat allemaal weten? Wat doe ik daarmee? Ik kan toch onmogelijk alles ‘na-denken’ wat die figuren hadden bedacht? En bovendien was ik nieuwsgierig of de docent er zelf deel aan had, of hij een keuze gemaakt had, een plekje in het tafereel, waarin hij zichzelf herkende en thuisvoelde. Waar ‘woonde’ hij filosofisch gezien eigenlijk? Ik ben die vraag nooit meer kwijtgeraakt. In de loop van de jaren beseftte ik dat zo’n locatiekeuze – zo’n eigen plek om je ‘denkwoning’ in te richten – niet door een eenkennige binnenhuisarchitect ingericht hoeft te worden. Ik heb me vermoedelijk daarom nooit een volbloed Kantiaan of Barthiaan gevoeld of een nauwgezette denkvriend van Nietzsche. Ik weet allang niet meer precies in wiens ‘denkhuis’ ik nog zou willen wonen. Soms bij voorkeur bij Schleiermacher, want iets wijzers dan zijn stelling dat religie een *schlechthiniges Abhängigkeitsgefühl* is, ben ik nog maar weinig tegengekomen. Misschien zou ik wat langer willen logeren bij de Groninger Theologen (‘Niet de leer, maar het leven’)

en zeker bij de mannen van de *common sense*, de pragmatici en de utilisten¹.

Het is mij vreemd een sluitend denksysteem over te nemen. Daardoor dwaal ik graag van het ene kabinet naar het andere, zoals ik als kind met mijn ogen uren kon dwalen langs de gekleurde stukjes glas in mijn kleine kaleidoscoop, die ik zelf kon ordenen. Maar principiële eenkennigheid is me altijd vreemd gebleven. Soms kan ik ook hartelijk knikken bij Lao Tse en Kon Fu Tse. Zelfs bij Kierkegaard, die ik beter ben gaan begrijpen nu mijn Deense kleinkinderen mij omringen.

De grote allround denkers van de oudheid, de systeemdenkers van de Duitse school blijven meestal uit mijn buurt. Maar soms laten ze hun ingewikkelde schema's vallen en praten ze als wijze mensen tegen ons over het gewone leven. Heidegger kon dat, en ook zeker die oude vriend Schleiermacher. In de theologie is mij hetzelfde overkomen. De grote zalen van de dogmatici, met hun daverende zekerheden van de oudheid tot de gereformeerde kastelenbouwers, boeiden me steeds minder. Maar er zaten wel diamantslijpers onder hen: de studie over *De Gemene Gratie* (1902) van Kuyper bijvoorbeeld en deel 3 van de *Dogmatiek van Barth* lees ik graag. Maar liever nog ontmoet ik Thomas van Kempen in zijn *Navolging* – met de handtekening van mijn principieel evangelisch-orthodoxe moeder op het titelblad. Volgens haar had die man 'het', en daarom hoorde hij erbij. Het slaat wellicht nergens op en toch is het onverbeterlijk. Ik weet ook hoe de sleutel heet en waar hij hangt, om tot die uitzonderingen toegang te krijgen: het is de gezegende *reservatio mentalis*, die we later zullen ontdekken en in mijn moedertaal *biej wieze van spreken* heet.

Ik besef dat ik volop het virus van de 'bevinding' in de aderen heb. De overgrootvader van mijn moeder was een Noord-Overijsselse godsdienstonderwijzer. Mijn grootvader van vaders kant een eigenwijze boer, die op

zondagmorgen preken las voor de familie op de deel. Geen dominee was goed genoeg! Onder de hoorders op de deel van de boerderij hebben de latere dominees uit de familie gezeten. Zij bleken van een bevindelijk soort, zowel orthodox als vrijzinnig. En dan had ik nog een opa van moeders kant, een kolenhandelaar, die veertig jaar ouderling bij de Afgescheidenen was, maar de waarheid toch altijd versierde met die bevindelijke annotatie ‘dit is bij wijze van spreken.’ Hij had de geestelijke *reservatio mentalis* al in de genen, allang voordat theologen erover gingen strijden.

De opmerkelijke voorkeur voor het bescheiden bijzondere beleef ik ook sterk als ik naar sommige schilderijen kijk. Geef mij daarom maar de kleine kabinetjes in die grote musea. Bijvoorbeeld het bescheiden kabinetje in het Louvre in Parijs, waar het pure schildersgoud hangt: een klein portret van Luther, geschilderd door Holbein. En op een onopvallend plekje in het Singer Museum hangt een wondermooi wintergezichtje met een karretje op een besneeuwde landweg, geschilderd door Mauve. Jaren geleden stond ik eens oog in oog met een klein stilleven van Morandi. Meer hoeft van mij niet. Een paar wit albasten potjes en een blauw kannetje op een houten tafel, als ik het me goed herinner. Wat ik hiermee graag concreet wil zeggen, is dat ik met dit boekje er niet op uit ben de grote wanden te vullen met nauwkeurige, afstandelijke interieurschetsen van de wijsheid of over de filosofie van het (niet) weten. Ik zoek naar de communicatieve kwaliteiten van de wijsheid. Niet wat die zijn, maar wat die met mensen dóen. En waarom die mij, en kennelijk ook vele anderen, raken. Niet wat die allemaal uittekenen, maar wat en voor wie deze van betekenis zijn. Als ik tegen iemand zeg: ‘Wees toch wijzer’, dan bedoel ik dus niet dat hij nog een paar delen Kant of Hegel aan zijn kennis moet toevoegen, maar dat hij een langdurige dialoog moet opzetten met alles wat hij ontmoet dat om een wijs antwoord vraagt. Dat antwoord is niet altijd hetzelfde – dat is duidelijk. Hij wil communicatieve wijsheden in hun eigen dialecten horen spreken, in eigen woon- en leeftaal. Dan ontmoet hij de Geest, die

Wees toch wijzer

altijd en alleen in dialecten spreekt, namelijk in de omgangstaal van ons hart met dat wat we onze Heer of Meester noemen. Hij wil de kracht van wijsheid leren kennen in alles wat hij wil doen en laten. We zullen zien.

Inhoud

Eyeopener	5
Kennismaking met wijsheid	7
1. Wees toch wijzer	13
2. Van oude woorden, die niet voorbijgaan	17
3. Een wijs mens	21
4. De praktische wijsheid	25
5. Wijsheid: algemene genadegave of bijzondere goddelijke gave?	27
6. Wijsheid en gnosis, een ontmoeting met Redfield	31
7. Een slimme tovenaars: Simon Magus	37
8. De wijsheid als vroedvrouw	41
9. De wijsheid van het volk en van de tegel	49
10. De wijze in de achterstraat	57
11. Chinees intermezzo	59
12. Communicatie en ruis van de wijsheid	63
13. Wijs kiezen of tomtom-geleid?	67
14. Wat haalt wijsheid uit?	71
15. De schuilplaats van de eigenwijsheid	73
16. De macht van de ruis	75

17. De wijsheid van de oude dag	79
18. Bij wijze van (wijs) spreken	83
19. Onwijze wijsheid: een bizar verhaal	87
20. Wijsheid en profetisch gezag	89
21. De liefde voor de wijsheid	93
22. Intermezzo: de status van het wijs-zijn	95
23. Wijsheid en waarheid	99
24. De wijze richtingwijzers	103
25. Hoe herken je wijze mensen?	107
26. De wijsheid onderwijzen	109
27. Chokma en sofrosune in de praktijk: raadgevers	113
28. Versmade wijsheid	115
29. Over de wijsheid van de <i>Common Sense</i>	117
30. Wees toch wijzer	121
31. De knijpkat van de heilige Geest	125
32. Communicatie en ruis in de wijsheid	127
33. Gangmakers en 'goastokken'	131
34. De deugd van de <i>continentia</i>	133
35. De wijsheid van de gelaarsde kat	135
36. De ruis van de wijzerik	139
37. Slotakkoord	141
Noten	143

1. Wees toch wijzer

Wanneer zeg je dat nu eigenlijk tegen jezelf of je medemens? Het is meer dan een los stopwoord of dooddoener. Je opvoeders zeiden het, wanneer je je ergens onnodig bijzonder druk over maakte. En of dat lukt, of het overkomt, of je ergens mee aankomt, dat staat letterlijk te bezien.

Mijn reeds lang geleden overleden twee oudere broers hebben jarenlang een vermakelijk conflict gehad over twee speelballen. Tijdens een zomervakantie kregen ze als schooljongens allebei een identieke bal. De een voetbalde ermee, de ander was een verwoed muurkaatser. De muur van ons huis leverde echter meer slijtage op dan het grasveldje. Op een dag pakte de een de bal van de ander. Een grote ruzie werd beslecht door vader, die zei: ‘Wees toch wijzer! Wat maakt dat nou uit?’ Zoiets kun je wel zeggen, maar de slijtagegraad van de ballen bleef onmin baren. De broers waren intussen volwassen en hadden beiden verkering. Het slijtagegeschil bleef parmantig-plagerig tussen hen hangen. Je kon de slopende discussie horen op verjaardagen: ‘Ik wil mijn eigen bal terug’, waarop de ander zei: ‘Kijk maar eens goed, want die van mij is nog mooi glad en die van jou is kaal.’ Ze zijn er jaren mee doorgedaan. Wat was nou wijzer? Stoppen met zeuren of erkennen dat zoiets op hartelijke wijze een band scheidt? Ga eens bij uzelf na. Wát zegt u, als u tegen iemand, die zich benadeeld voelt of wel gelijk heeft maar het niet krijgt, roept: ‘Wees toch wijzer!’? In feite zegt u

daarmee 'kies beter, neem het verlies, bemoei je er niet mee, je bereikt er niets mee, wees de minste'. Het is eigenlijk een beroep op gezond verstand, dat de keus voor het haalbare maakt. Neem je (ingebeelde) verlies. Sla niet terug. Je verliest niets, als je de positie van de minste kiest.

Om de titel van dit boek dus beter te begrijpen, moet je een wijs besluit nemen. U had het al begrepen. Denk daarbij niet in eerste instantie aan een verhandeling op afstand en iets dat zuiver verstandelijk is als het gaat om het begrip wijsheid. Het gaat me niet om afstandelijk, wijsgerig, cultuurhistorisch, compleet met portretten van wijze mensen, staaltjes van wijsheid in de wereldgeschiedenis en in de literatuur. Ik beveel u geen boeken aan met de 'denkbouwsels' van de groten der filosofen, compleet met een onbedrukt vel waar maar een regeltje op staat: 'Ik weet, dat ik niets weet.' Wat een fantastische ijdelheid! Maar ook: wat een vrijheid schonk de leeraar ons met dat ene zinnetje: 'Waren wij niet allen 'ikken' die niets wisten?' Geen museale rondgang langs portretten-gebouwen, maar meer op kousenvoeten en op de tenen door de heilige ruimten binnen vier muren, op zoek naar rondzwerfende wijsheid van een ander soortelijk gewicht. Ik maak ook geen serie portretten van mensen, die in de geschiedenis door onwijs gedrag grote schade hebben veroorzaakt. Ik zeg niet dat het niet mogelijk zou zijn langs die weg een boek over wijsheid te schrijven, maar ik heb er geen behoefte aan, omdat dat me niet raakt. Ik wil over leven vanuit de wijsheid schrijven, met alle beperkingen die dat met zich meebrengt. Ik kies ervoor (letterlijk) klein te beginnen. Dat betekent voor mij, dat ik op zoek ga naar de achtergronden van de uitspraak van mijn opvoeders, wanneer ze – in verschillende toonaarden weliswaar – tegen mij zeiden: 'Weas toch wiezer' of, toch weer met een andere klemtoon en intentie: 'Ach, iej mot toch wiezer wean.' Of de vermaning die we ook wel eens wat strenger moesten aanhoren in de variant: 'Ik wol oe toch wiezer hebb'n', met andere woorden: 'Denk toch eens goed na, hoe kon je dat nou toch doen of denken.'

‘Wees toch wijzer’ had dus een dubbele bodem. De strenge versie was als een oproep een conflict op te lossen en ging om het aankweken van een levenshouding, waarin je minder kwetsbaar werd. Je kreeg geen gelijk, want dat was er soms helemaal niet. En als dat er wel was, wat had je er dan aan als je het kreeg? Er gebeuren in ons leven zo veel dingen, die niet helder goed of zuiver kwaad zijn. Wijsheid wijst ook niet altijd de onbetwistbare waarheid aan. Wijsheid wijst naar voren. Daar kom je letterlijk veel verder mee. De milde versie hield in, dat wij de raad kregen ons nog eens te bezinnen, voordat we een besluit namen, een conflict hoog op lieten lopen of een protest aantekenden. Je kon bijvoorbeeld een conflict krijgen met een vriendje, dat aantoonbaar een handvol knikkers van je had gejat. Deed je er goed aan er niets van te zeggen of overwoog je een openlijke oorlogsverklaring? Moest je actie ondernemen om iemand terecht te wijzen, of deed je er wijzer aan het maar door de vingers te zien, of besloot je de gelegenheid tot wraak af te wachten. Het advies aan de keukentafel was altijd een variant op ‘Wees toch wijzer’, in de betekenis van: sta er boven, trek het je niet aan, maak er geen kwestie van. Je moest de wijste maar zijn. Ook als ze je uitscholden, gold er zo’n milde raad: ‘reageer er niet op, wie wijs is, zwijgt.’ Maar wat is dan wijs?

Motto:

‘Ik wil graag de wijsheid leren kennen en de kracht van haar overwinning gewaar worden, en ik wil mijn deel van haar misverstaan meedragen. Nee, ik heb het nog niet bereikt, en het volmaakte zal ik ook nooit halen, maar ik doe er wel alles aan om het te benaderen.’

(Vrij naar de woorden van Paulus uit Filippenzen 3:10)

De opzet

U vindt in dit boekje vooral een reeks ‘portretten’ van de actieve wijsheid. Dat zijn soorten wijsheid die mensen beoefenen of toepassen in hun communicatie met medemensen. Een stalenboekje van toegepaste wijsheid,

zou je kunnen zeggen. Het wordt dus een eigenwijs boeket met zeer uiteenlopende gestalten en visies. En dat alles toevertrouwd aan de wijze, ordenende geest van de lezer, die eclecticisch door het aanbod heengaat onder het motto: 'Ik maak zelf wel uit welke woorden mij wijsheid leren.' Ik kan het moeilijk tegenspreken.

2. Van oude woorden, die niet voorbijgaan

‘Wijs’ is een onwijs rijk woord, inclusief voetangels en klemmen, maar vooral onvergeeld oud en eerbiedwaardig. Het woord lijkt veel op een schelp, die je aan verre kusten op het strand vindt. De vorm is wel duidelijk gebleven, maar wat er in de loop van de tijden door de zee tegenaan is geplakt, laat zich niet gemakkelijk verwijderen: stukjes vuil uit de zee, koraal, kleine diertjes in hun eigen meegebrachte schelpjes. Als je het woord ‘wijsheid’ gebruikt, moet je eigenlijk eenzelfde soort associaties krijgen. Kernbegrippen als *sofia*, *sapientia* en *chokma* zijn niet ongeschonden tot ons gekomen. Zeker, de mensen wisten waar ze het over hadden als ze die begrippen gebruikten, maar tijd en geestelijke veranderingen in religie en taal verbouwden de inhoud van die woorden voortdurend, altijd maar door. Je kunt van een manager van een modern bedrijf zeggen, dat hij een wijs man is, maar dat wil nog niet zeggen dat hij in de dagen van Socrates tot de school van de filosofen zou zijn toegelaten. Wijsheid is een soort diamant-term: altijd mooi, maar telkens afhankelijk van wisselende lichtinval. Zeer gevoelig voor actuele belichting van buiten. Beïnvloedbaar door religie, sociale codes en morele keuzes, en verder door alles wat er onaangekondigd gebeurt, inbreekt en verwarring sticht. Het is niet waar, dat alle tijden een eigen wijsheidsconcept kennen, maar je kunt wel volhouden dat de wijsheid met de tijd de kleur van de veranderingen aanneemt. Dat ervaren we zelf in heel gewone dingen. Het is heel wijs om

goed te luisteren naar je kinderen en kleinkinderen, naar mensen die verrassende besluiten nemen. Vijf jaar geleden had je strenge oordelen uitgesproken. ‘Praat niet zo wijs’, zeiden ze dan tegen je. Jouw wijsheid komt niet uit ervaring, maar uit misplaatste betweterij. Het mag allemaal wel schrander klinken, maar het is geleend en niet-beleefd. Nu weet je beter – denk je. Je eigen beleving van wat wijsheid is, lijkt weleens op een toverbal. Vroeger stak je zo’n smaakmaker rood in de mond, om hem er na een minuut geel uit te halen, zodat je hem na enig zuigwerk zwart op je vlakke hand kon leggen. En dat moet je dan wijs vinden.

Wil je wijsheid nauwkeurig definiëren, dan loop je gauw vast. Zelf maak ik er zo’n wandrekje van met een heleboel haken, waar je van alles aan op kunt hangen. De kans is groot dat u sommige haken mist en veel andere wel hebt, die weinig mensen gebruiken. Ik kies ervoor om de definitie van wijsheid niet mathematisch-logisch te lijf te gaan, maar verhalen-derwijs door te geven. Wijsheid via verhalen – waar dit boek rijk mee is gestoffeerd – en via ervaringen van mensen die ik tegenkom, met wie ik communiceer binnen bepaalde patronen. Ik vind iets wijs, wanneer het aannemelijk klinkt, eigenlijk voor de hand ligt of iets ingewikkelds duidelijk maakt en uitwegen wijst. ‘Wijs’ associeer ik met wat mij het beste en het betrouwbaarst lijkt in een gegeven situatie, in overeenstemming met wat veel mensen die ik hoog inschat ook vinden. In elk geval geeft wijsheid menselijke ruimte, een uitweg of een oplossing. Ze biedt een koers en is een richtingaanwijzer. Ze onthult ook dingen die ik over het hoofd zag, schenkt bevrijding van angstige dilemma’s, laat sporen naar voren zien, is op tijd terughoudend en afwachtend. Wijsheid geeft een diepe inhoud aan de communicatie tussen mensen en kan ont-machten en bevrijden. Dat zal zeker zo zijn, maar wat is dan een wijs mens? Is dat iemand, die dat allemaal in dezelfde mate heeft en daar altijd vrij de beschikking over heeft? Ik denk het niet. Je hoeft niet zover buiten de Bijbel te gaan om wijze mensen aan te wijzen, die zich onwijs hebben gedragen.

Ik vind koning Salomo een mooi voorbeeld. Al in zijn tijd werd gezegd, dat hij de wijste mens op aarde was, maar hij werkte zich bijna geniaal in de grootste problemen. Wat hij deed met de etalagedrift van zijn rijkdom, trotse bouwplannen, duizend vrouwen en machtsmisbruik, zouden wij nu gewoon stom vinden en zeker laakbaar. Dat betekende dus, dat hij zijn grote wijsheid niet altijd wijs op zichzelf en zijn omgeving toepaste. Integendeel, wijsheid zat kennelijk niet zo wijd vertakt in zijn bloedsomloop. In de ogen van zijn omgeving was hij 'wijs'. Hij had iets extra's meegekregen, waardoor hij zich onderscheidde van anderen. Hij kon de dingen tot hun ware proporties terugbrengen, conflicten oplossen, harde besluiten binnen de familie nemen, die later bleken juist te zijn. Maar toch ging het mis. Geen wonder dat hij in bijbelcommentaren soms niet verder is gekomen dan de rang van een 'dubieuze post'². Een wijs mens is niet altijd en onder alle omstandigheden wijs. Wijze mensen kunnen soms onwijs tekeergaan. De gave die ze hebben, namelijk om te onderscheiden waar het op aankomt, hoe je de juiste omvang kunt bepalen of om blokkades op te ruimen en nieuwe wegen te openen, is niet de wijsheid zelf, maar de vruchten ervan. Wijsheid is geen opgeprikte vlinder in een vitrinekast, maar een *ars operandi*: een manier van werken en zijn. De praktijk van het leven, de ervaring van vallen en opstaan, is de grote leermeester van wijsheid. Als iemand wijs wordt genoemd, wil ik altijd graag weten wat hij kan, zegt of doet, dus hoe iemand wijs is. Wijsheid is een gave, die zich in de communicatie openbaart, en daar de kwaliteit van bepaalt.